
REHN–MEIDNER- MODELLEN IN MEMORIAM

NÅGRA KOMMENTARER TILL EN
JUBILEUMSSKRIFT

UlfJakobsson

KOMMENTAR

Rehn-Meidner-modellen har blivit 50 år. Detta har firats med ett seminarium och en jubileumsskrift (Erixon 2004). Denna tar närmast formen av en hyllningsskrift. Det mest kritiska inlägget står faktiskt Rudolf Meidner själv för i en kort och mycket sympatisk kommentar till seminariet.

Rehn-Meidner-modellen har haft en mycket stor betydelse för socialdemokratins ekonomiska tänkande under efterkrigstiden. Därmed har den också, under en period utövat en stor påverkan på den ekonomiska politik som förts i Sverige. Ett par av bokens författare driver linjen att modellen också är ett fundament på vilket framtidens ekonomiska politik kan byggas. Bokens redaktör har sålunda en vision, där Rehn-Meidner modellen utgör basen för hela EU:s ekonomiska politik. Modellens stora historiska betydelse i kombination med författarnas okritiska hållning till densamma gör att några kritiska kommentarer kan vara på plats.

Låt mig dock börja med en beskrivning av själva modellen. Rehn-Meidner-modellen är inte en formaliserad teoretisk modell utan snarare ett ramverk och ett program för den ekonomiska politiken. Den presenterades på LO kongressen 1951 i skriften ”Fackföreningsrörelsen och den fulla sysselsättningen”. Att den med tiden kom att få ett så stort inflytande, tror jag förklaras av det djärva greppet att koppla samman facklig lönepolitik, näringspolitik och finans-

politik i ett program där alla ingående delar hade en klar ideologisk prägel. I Rehn-Meidner modellen är det facket och staten som driver den ekonomiska utvecklingen, genom den solidariska lönepolitiken och genom en stram och interventionistisk finanspolitik. Eftersom låga vinster är en viktig del i modellen är det naturligt att staten står för en betydande del av kapitalbildningen och att den också är med och styr investeringsutvecklingen. Under dess glansdagar kunde man se modellen som både ett ekonomiskt program och en ekonomisk teori för det socialdemokratiska partiet. Här sattes politikens olika delar ihop till ett sammanhängande helt. Här tycktes framgå hur en solidarisk lönepolitik, en stark fackföreningsrörelse, låga vinster, en aktiv arbetsmarknadspolitik och detaljerade statliga ingrepp i ekonomins olika delar, samverkade till god tillväxt, låg inflation och full sysselsättning. Här skulle facket inte stå i vägen. Istället skulle facket med sin lönepolitik driva på en dynamisk utveckling i näringslivet. Det är inte svårförståeligt att de nostalgiska känslorna hos s-ekonomerna och fackföreningsekonomerna kan bli starka inför Rehn-Meidner-modellen.

Utgångspunkten i ”Fackföreningsrörelsen och den fulla sysselsättningen” är frågan hur man skall kunna förena full sysselsättning och låg inflation, när man har en stark fackföreningsrörelse. I ett praktiskt perspektiv aktualiserades frågan först efter andra världskriget. Tidigare under industrialismen hade arbetslösheten genomgående varit mycket hög.

Den inflationsrisk man såg var i första hand en kostnadsinflation. Vid full sysselsättning kunde man förvänta sig att facket fick ett förhandlingsmässigt övertag gentemot arbetsgivaren. Därmed var fältet öppet för inflationsdrivande löneökningar. Två ofta anförda metoder att komma till rätta med

UlfJakobsson är chef för Industriens Utredningsinstitut (IUI). Han har i sin forskning bland annat studerat den svenska ägarmodellen och dess utveckling under efterkrigstiden. ulfj@iui.se

detta problem avvisades av Meidner och Rehn. Den första är statlig inkomstpolitik. Meidner och Rehn såg ett värde i att parterna självständigt fick sköta löneförhandlingarna. Därtill kom att det knappast kunde vara ett fackligt intresse att överlämna lönepolitiken till staten. Den andra är självpåtagen återhållsamhet från fackets sida. Detta sågs inte som någon hållbar linje. En fackföreningsrörelse, vars främsta lönepolitiska ambition är att förhindra höga löneökningar, kommer förr eller senare att uppfattas som irrelevant av medlemmarna. Meidner och Rehn ville istället att den ekonomiska politiken skulle utformas så, att det vid avtalstillfället fanns en sådan balans mellan fack och arbetsgivare att förhandlingarnas resultat blev en löneökning som var förenlig med såväl full sysselsättning som låg inflation. Meidner och Rehn befann sig utan tvivel i den sociala ingenjörskonstens högre sfärer.

Den långsiktiga politik som Meidner och Rehn förespråkade för att uppnå de angivna målen stod på fyra ben:

Stram finanspolitik. En permanent stram finanspolitik skulle hålla tillbaka den inhemska efterfrågan och därmed hålla nere vinstnivån. Därmed begränsades också utrymmet för inflationsdrivande löneökningsskarv från facket.

Solidarisk lönepolitik. Ersättningen för arbete skulle avgöras av arbetets art och inte av den ekonomiska situationen i det företag eller den bransch som löntagaren befann sig i. "Lika lön för lika arbete." löd den slagordsmässiga sammanfattningen av innebörden. (Med tiden har det skett en förskjutning av innebörden till att avse en allmän strävan till sammanpressade löner.) Kombinationen av generellt låga vinster och löneökningsskrav som drevs utan hänsyn till bärkraft i enskilda branscher eller företag kunde förväntas leda till en omfattande utslagning av mindre produktiva

företag. Detta problem skulle tas om hand av nästa ben i politiken.

Aktiv arbetsmarknadspolitik. Detta innefattade en rad funktioner, där omskolning till nya arbeten, hjälp till geografisk flyttning till nya arbeten och en statlig arbetsförmedling som står för information och kontaktskapande på arbetsmarknaden.

Riktad selektiv finanspolitik. Omflyttningen på arbetsmarknaden och omstruktureringen av företagen kunde skapa "flaskhalsar". Dessa kunde bidra till en inflationistisk löneutveckling och/eller en undersysselsättning på arbetsmarknaden. Främst Gösta Rehn utvecklade i flera skrifter medel mot denna typ av problem. Kungstanken var att insatserna från statens sida skulle vara "marginella" och riktade. En sviktande sysselsättning skulle inte motverkas genom en generell sänkning av lönekostnaderna eller ökad aggregerad efterfrågan utan genom subventioner som skulle sänka kostnaderna för just de företag som bidrog till en ökad sysselsättning. Allra helst skulle kostnads-sänkningen ligga på just de arbetare som blivit nyanställda. På motsvarande sätt skulle högre investeringar främjas, inte genom en generellt sett höjd vinstnivå, utan genom stöd till just de företag som utför investeringarna.

Styrkan med programmet är det breda greppet på den ekonomiska politiken. Det hindrar inte att här finns betydande luckor som kan bli ödesdigra när modellen skall omsättas i praktisk politik. En uppenbar lucka är att nyföretagandet och de mindre och medelstora företagens utveckling lyser med sin totala frånvaro. Den struktur-omvandling av näringslivet som ligger i modellen, passar bäst som beskrivning av rationaliseringen och omvandlingen i en mogen processindustri. Genom kostnadspressen från lönesidan slås gamla lågproduktiva enheter ut och er-

sätts med moderna enheter som arbetar med dagens bästa teknik och som når ökad produktivitet genom skalfördelar i produktionen. Utvecklingen innefattar också en kraftig nedgång i sysselsättningen i dessa branscher. Frågan om hur de nya verksamheter skall uppstå som skall motverka sysselsättningsnedgången i de mogna branscherna berörs inte av Meidner och Rehn. I själva verket sätter modellen genom den solidariska lönepolitiken upp ett inträdeshinder för nya företag på marknaderna. Det är empiriskt välbelagt från flera olika länder att, allt annat lika, så är löneläget väsentligt lägre i små företag än i stora. En politik som i princip inte tillåter existensen av sådana löneskillnader motverkar också en produktmässig förnyelse av näringslivet.

Trots att det dynamiska elementet i modellen är utslagning av lågproduktiva företag och tillväxt av högproduktiva företag behandlas arbetsgivarsidan som ett kollektiv, med ett entydigt intresse av lägre löner. En strikt tillämpning av den solidariska lönepolitiken öppnar i själva verket en möjlighet för de bäst etablerade företagen att använda en kollektiv lönesättning som ett konkurrensmedel i den egna branschen med slutmålet att ytterligare förstärka den egna marknadspositionen. Det är svårt att hävda att etablerade arbetsgivare, aktivt drivit linjen att lönerna skall höjas. Däremot torde det vara helt klart att den mekanism jag pekat kraftigt minskar incitamenten hos de tongivande företagen i en oligopolistisk bransch att hålla emot höga lönekrav. ”Den skyddade sektorn”, som det hette i EFO-modellen, bjuder gott om exempel på marknadssituationer där den skisserade modellen varit tillämplig. Första tidning kontra andra tidning, är ett exempel; ICA kontra Konsum är ett annat. I båda dessa fall kan det te sig ironiskt att SAP-anknutna verksamheter konkurrerats ut med

hjälp av bland annat ett instrument som facket satt i händerna på de privata konkurrenterna.

Av större generellt intresse är givetvis att den solidariska lönepolitiken med största sannolikhet bidragit till att konservera den mycket dåliga konkurrenssituationen i det hemmamarknadsorienterade svenska näringslivet. Dessutom innebär den mekanism jag pekat på, att det finns anledning att ifrågasätta att en generellt sett låg vinstnivå är det universalmedel mot höga löneökningar som Rehn Meidner modellen förutsätter.

Ett annat stort problem med programmet är det informationsproblem som ligger i en framgångsrik tillämpning av den selektiva ekonomiska politik som Meidner och Rehn pläderar för i sitt program. Detta gäller dels arbetsmarknadspolitik, där utslagningsmekanismen och vad som kom att bli AMS ersätter den information och de incitament som skapas av en marknadsmässig lönesättning. Det gäller också den selektiva politik som tänks vara ersättning för en fungerande marknad. Statliga ämbetsmän kan aldrig besitta den information som fordras för att veta var i näringslivet investeringar bör göras, framförallt inte när de bör ske i företag som ännu inte finns.

Bokens karaktär av hyllningsskrift understryks av att inga av de luckor och problem jag tagit upp får någon egentlig diskussion.

Om vi går till den praktiska betydelsen av modellen, så påvisas i två intressanta kapitel i boken, författade av Lars Ekdahl respektive Villy Bergström att skepsisen mot Meidners och Rehns idéer till att börja med var mycket stor inom det socialdemokratiska partiet. Den ledande bland skeptikerna var finansminister Edvin Sköld. Denne liknade ofta Rehn och Meidner vid ”ett par lekande kattungar”. Den naturliga hemvisten för

kattungarnas modell var som Sköld såg det, papperskorgen. Lars Ekdahl visar, med hjälp av Tage Erlanders dagböcker att skepsisen till att börja med delades också av statsministern. Det var först i mitten av 50-talet, som Rehn-Meidner modellen började vinna acceptans inom partiet. Tage Erlander pekar i sina dagböcker, själv ut en Harpsundskonferens mellan partiet och LO vid mitten av 50-talet, som en vändpunkt i tänkandet. Han skriver, ”frågan är om någon av de många konferenserna på Harpsund under 1950-talet kunde mäta sig i betydelse med denna överläggning.” Av stor betydelse för modellens genomslag i partiet var också att Sköld något år efter den nämnda Harpsundskonferensen avgick som finansminister och ersattes av Gunnar Sträng. Denne hade redan i tidigare diskussioner framstått som en av modellens tillskyndare.

Bokens redaktör Lennart Erixon pekar i ett av sina kapitel ut 1960-talet, som Rehn-Meidner modellens ”guldålder”. Det ligger en del i detta. Under denna tid tog de rikstäckande samordnade löneförhandlingarna mellan LO och SAF form. Dessa var en förutsättning för att LO skulle kunna driva den solidariska lönepolitiken. Svensk ekonomi genomgick en mycket omfattande strukturomvandling, som i stora drag passar in i Rehn-Meidner modellens schema av rationaliseringar, utslagning och ökad produktivitet. Arbetsmarknadspolitikerna började etableras. Det uttalade syftet var att den skulle bidra till strukturomvandlingen på det sätt som förutsattes i Rehn-Meidner modellen. Produktivitetsökningen i ekonomin var under denna tid mycket hög sett i ett historiskt perspektiv. Utvecklingen skulle kunna tolkas som en betydande framgång för Rehn-Meidner modellen. Möjligen var det också så att de ekonomiska framgångarna under 1960-talet skapade en hybris hos den

socialdemokratiska regeringen, som lade grunden till 1970-talets överdrifter. Vad som då tedde sig som en lyckosam startpunkt för den socialdemokratiska efterkrigspolitiken kom i själva verket att bli finalen på Sveriges korta tid som ekonomisk stormakt.

Som Lennart Erixon påpekar kan man finna en utveckling som liknade Sveriges i flera andra industriländer trots att man där förde en annan typ av politik än i Sverige. Huruvida Rehn-Meidner programmet bidrog till 1960-talets goda svenska utveckling är en fråga för diskussion. Vad som torde vara ostridigt är att programmet just under 1960-talet verkade i samklang med tidens trender. De flesta industriländer upplevde under denna tid en sammanpressning av lönerna, en kraftig strukturomvandling och en hög produktivitetsökning till följd av rationaliseringar i näringslivet.

Under 1970-talet kom, i Sverige, den ekonomiska politiken, liksom fackföreningarnas lönepolitik i hög grad att präglas av Rehn-Meidner modellens tankar. Lönesamordningen på arbetsmarknaden byggdes ut intill det absurda. Ledstjärnan i fackföreningarnas lönepolitik var löneutjämning. AMS-budgeten växte kraftigt och den ekonomiska politiken fick en allt mer selektiv inriktning i Gösta Rehns anda. Själva grundförutsättningen i Rehn-Meidnermodellen, nämligen en permanent stram finanspolitik kom dock aldrig på plats. Det övergripande målet för Rehn-Meidner modellen, som var måttfulla löneavtal mellan självständigt verkande parter på arbetsmarknaden kom heller egentligen aldrig att realiseras så länge Sverige hade full sysselsättning. Istället kom såväl 1970-talet som 1980-talet att präglas av för höga kostnadsökningar parade med upprepade försök till politiska uppgörelser i vilka fackföreningarna tänktes leverera återhållsamma avtal i utbyte mot olika politiska eftergifter.

Kostnadsökningarnas utslagning på arbetsmarknaden motverkades av expansion i offentlig sektor och genom devalveringar. Utvecklingen under 1970-talet och 1980-talet bekräftade knappast riktigheten i Rehns och Meidners ekonomisk-politiska program. Däremot bekräftades i hög grad relevansen i deras ursprungliga problemformulering.

Om 1960-talets försiktiga tillämpning av Rehn-Meidner programmet verkade i samklang med tidens ekonomiska trender, så gällde detta inte 1970-talets omfattande försök att tillämpa tankarna i Rehn-Meidner programmet. Medan interventionismen i finanspolitiken och i den fackliga lönepolitiken drevs allt längre i Sverige så påbörjades under samma tid en marknadsekonomins renässans i de ledande industriländerna. I en värld av avregleringar, skattesänkningar och ökande internationalisering blev den svenska politiken liksom Rehn-Meidner modellen en allt mer främmande fågel.

Därtill förändrades näringslivet. Den mogna processindustrin, som var prototypen för näringslivet i Rehn-Meidner modellen blev av allt mindre betydelse. Med en våg av ny teknologi blev nyföretagandet allt mera betydelsefullt. Humankapitalet blev en allt viktigare produktionsfaktor. Nyföretagande och humankapital är storheter som inte förekommer i Rehn-Meidner modellen. Med fri rörlighet av kapitalet blev därtill en politik, som siktade till låga vinster i näringslivet en omöjlighet för ett enskilt litet land. Detta påpekande gör också Rudolf Meidner i sin kommentar till seminariet. Kort sagt ändrades förutsättningarna på ett sätt som gjorde att Rehn-Meidner modellen tedde sig allt

mindre relevant. Under den socialdemokratiska regeringsperiod som påbörjades 1982 inledde partiet i sin praktiska politik en omfattande reträtt från Rehn-Meidner modellens tänkande. Startskottet var den stora devalveringen 1982, som genom att skapa en hög vinstnivå i näringslivet skulle lyfta den svenska ekonomin. Detta gick rakt emot grundtankarna i Rehn-Meidner modellen. Därefter avreglerades kapital och valutamarknaderna, vilka båda tillhörde Rehn-Meidner modellens grundbultar och som kronan på verket förkunnade till sist den socialdemokratiska regeringen, att inflationsmålet överordnades sysselsättningsmålet.

Rehn-Meidner modellen har uppenbarligen lämnat ett tomrum efter sig. Något nytt socialdemokratiskt ekonomiskt program av liknande bredd har inte synts till. Därför kan det vara förstäligt att det bland socialdemokratiska ekonomer finns förhoppningar om en förnyad aktualitet för Rehn-Meidner modellen. Att likt en del av bokens författare gräva i relikterna av 1950-talets tänkande ter sig dock knappast fruktbart. "Allting är en produkt av sin tid." konstaterar Rudolf Meidner i sin kommentar. Utmaningen idag borde vara, att med utgångspunkt i dagens förhållanden i näringslivet formulera ett program, som förenar en dynamisk utveckling i näringslivet med ett uppfyllande av de egna politiska målen. Det var detta Rehn och Meidner försökte göra för sin tid.

REFERENSER

Erixon, L (red) (2003), *Den svenska modellens ekonomiska politik – Rehn-Meidner modellens bakgrund, tillämpning och relevans i det 21 århundradet*, Atlas Akademi, Stockholm 2003.